

“ŞAMLI” ADI HAQQINDA

Azərbaycanda müxtəlif türk tayfalarının adını özündə yaşadan yaşayış məskənləri, toponimlər mövcuddur. Bunlardan biri də Azərbaycan Respublikasının Qəbələ rayonundakı “Şamlı” adıdır. Məlumdur ki, “Şamlı” Şimali Suriyadan gəlmiş türk tayfalarından (boylarından) birinin adı olub. Bu faktı tarixi mənbələr də təsdiq edir.

Şamlı adının mənşəyi haqqında istər xarici, istərsə də Azərbaycan tədqiqatçı-larının məqalə və kitablarında, tədqiqat əsərlərində, o cümlədən internet saytlarında müfəssəl məlumat verilir. Məsələn, Məhəmməd Həsən Vəliyevin (Baharlı) “Azərbaycan” adlı kitabında (fiziki-coğrafi, etnoqrafik və iqtisadi oçerk) Şamlı adı haqqında belə yazılır: “1034-cü ildən (425-ci ildən) başlayaraq Azərbaycana səlçuq adı ilə tanınmış bir türk tayfası gəlməyə başlamışdır... Səlçuqlar bir sıra tayfalara bölünmüşlər və bunlardan bir çoxları monqol hücumu dövründə onlara tabe olmaq istəməyib, Kiçik Asiyaya çıxıb getmiş və ordan sonralar müxtəlif vaxtlarda Azərbaycana gəlmişdilər, bir hissəsi isə monqollar dövründə də Azərbaycanda qalmışdı. Səlçuq tayfaları indi də Ayrum, Şamlı, Bəydilli, İnallı, Təklə, Qaramanlı, Əhmədli, Aydınli, İmirli, Duxər və s. adlarla məşhurdur”. M. H. Vəliyev (Baharlı) eyni əsərində daha sonra yazır: “...Başqa səlçuq tayfası Şamlı, monqolların basqını zamanı Türkiyəyə gedən və Şamda (Suriya) məskən salan (o zaman Suriya Osmanlı imperatorluğunun tərkibində olub – **müə.**) səlçuqlardan ibarətdir. Onlar “Şamlı” adı altında Topal Teymur tərəfindən Suriyadan köçürülmüş və İranda məskunlaşmışlar. Burdan da onlar Azərbaycana keçərək öz adlarını aşağıdakı kəndlərə vermişlər:

Göyçay qəzasında – Şamlı; Ağdaş qəzasında – Şamlı”. Bu haqda məlumata Q. Ağayevin rus dilində internetdə oxuduğumuz ”Danniye etnotoponimii o rasselenii tyurkoyazıçnıx plemen v Azerbaydjane XI-XV vv.” adlı məqaləsində də rast gəlirik.

Hazırda Şamlı (Şamlu) tayfasının öz adını aşağıdakı yaşayış məskənlərinə verdiyini görürük:

* Şamlı kəndi – Azərbaycan Respublikasının Qəbələ və Zəngilan rayonlarında, Türkiyənin Balıqəsir vilayətində;

* Hacı Şamlı kəndi – Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonunda (işğala qədər – **müə.**);

* Mirşamlı kəndi – Azərbaycan Respublikasının Şamaxı rayonunda;

* Aşağışamlı qəsəbəsi – Türkiyənin Dənizli vilayətində;

* Yuxarışamlı kəndi – Türkiyənin Dənizli vilayətində;

* Şamlı kəndi – Türkiyənin Qaraman vilayətinin Bəyşehir rayonunda;

* Şamlı şəhəri – Hindistanın Uttar Pradeş ştatının Muzaffarnaqar rayonunda;

- * Şamlı kəndi – Türkmənistanda;
- * Şamlı kəndi – Nigeriyada;
- * Şamlı kəndi – Taylandın şimal bölgəsində;
- * Şamlı şəhəri – İraqın Muhafazat al Basrah bölgəsində;
- * Bi'r aş Şamlı şəhəri – Suriyanın Muhafazat Hələb bölgəsində;
- * Dövlət Şamlı şəhəri – İranın Xorasan ostanında və s.

Bundan başqa Şamlı məhəlləsi (Türkiyənin Aksaray şəhərində), dərə (Əfqanıstanda), Şamlılar adını daşıyan nəsil (Türkiyənin Muğla vilayətində və Dənizli vilayətinin Babadağ rayonunda), Şamlular qəbiləsi (oymaq) (Türkiyənin Ərzurum vilayətinin Uzundərə rayonunda), Şamlı, Şamlu, Şamlıoğlu soyadları (Türkiyədə, Özbəkistanda, Şimali Kipr Türk Respublikasında, İranda, Rusiyada, Ukraynada və s.), ad (Hindistanda), küçə adı (İstanbulda) və s. vardır. Bunlar sadəcə bizim bildiklərimiz-dir, kim bilir Şamlı (Şamlu) adını daşıyan bilmədiyimiz daha neçə kənd, məhəllə, nəsil və s. vardır.

Yeri gəlmişkən, “Falling Rain Genomics, Inc” adlı bir təşkilatın internet saytında dünyada adının kökü “Şam” sözü ilə başlayan təxminən 200-ə yaxın yaşayış məskəninə siyahısı verilmişdir. Bu siyahıda Qəbələ rayonundakı Şamlı kəndinin də adı vardır. Fikrimizcə bu fakt, həmin yaşayış məskənlərinin eyni yerdən (Suriyanın Şam şəhəri) gəlmiş insanlar tərəfindən qurulduğunun bariz nümunəsidir. Dünya ölkələrində olan bəzi yaşayış məskənlərinin adı isə bəzi hallarda müxtəlif səbəblərdən Şami ([ə] – 1) Şam vilayətindən (şəhərindən) olan; şamlı; 2) **məc.** qara, qarabəniz – **müə.**) Şamlo, Şamlau, Şamlar, Şamlıoğlu, Şam oğlu, Şamlau, Şamlaut, Şamlıçı, Şamlı Dheri və s. şəklində də işlədilmiş və hazırda da işlədilir. Bu yaşayış məskənlərinin Suriyanın Şam şəhəri ilə, oradan gəlmiş Şamlı türk tayfası ilə əlaqəsi şübhəsizdir.

Türkiyəli tarixçi Adnan Menderes Qayanın 2004-cü ildə Türkiyədə yayınlanmış “Afşar Türkmənləri” adlı kitabında Şamlı tayfası haqqında geniş məlumat verilir: “Şamlı Avşarı (Əski Yörük) adından da anlaşıldığı kimi Quzey Suriya, ya da digər adıyla Hələb Avşarlarından gəlməkdədirlər. İranda, özəlliklə Səfəvilər dövründə etkinliyini (təsirini – **müə.**) gördüyümüz Şamlılar isə Hələb Türkmənlərindən olub başqa boylara mənsubdu. Ancaq, günümüzdə İranda Avşarların obalarından biri Şamlı adını daşıyır. Anlaşılan bu Şamlılar, zamanla Afşarlar arasına girib onun bir obasını təşkil etmişdir. 16-cı yüz ildə Qaraman əyalətində bulunan Atçəkən oymaqları arasında Əskil qəzasında sakin bir Şamlular (digər adı Başagirən) camaatı bulunmaqdadır. Bu Şamluların bir bölümü də eyni yüz ildə Tarsus yörəsində bulunurdu. Qutlu Hanlı tayfasına bağlı olan bu camaat, 1543-də ortaya çıxmışdır... Şamlıların önəmli bir bölümü isə Mərsin civarında (ətrafında – **müə.**) bulunurdu... ..Şamlılar (digər adı Əski Yörük), əsl vətənləri olan Anamurun Çuxurşamlı köyünə (kənd – **müə.**) iskan (məskunlaşdırma – **müə.**) edildi. Boz-Ulusun Aydın bölgəsində bulunan camaatları arasında yeni olunan bir Şamlı obası var. Bu obanın

bizim Şamlılardan ayrı olmadığını görürük... Şamlılar, Alanya, Anamur, Aydın, Bəyşəhir, Dənizli, Düşənbə, Edirne, Eflani, Eğridir, Gülnar, Güzelhisar – Aydın, Hamit, İç-Əl, Qaraman, Kıbrıs, Kütahya, Lazkiyə – Kütahya, Manavgat, Manisa, Məntəşə, Rakka, Sarıçam, Saruhan, Tarsus, Təkə, Yalvaç və Zara – Kastamonu bölgəsində yerləşmişdir... Şamlılar (digər adı Əskiyörük), əsil vətənləri olan Anamurun Çuxurşamlı kəndinə yerləşdirildi...”.

İnternetdə verilən bir məqalədə Şamlı (Şamlu) haqqında belə yazılır: “...Kərkük və Hələb bölgəsində Bayat boylarının qonaqladıqları (yerləşdikləri – **müə.**) bilinməkdədir. Səfəvi Dövlətini quran Şamlu oymaqlarının böyük əksəriyyətini Bayatlar təşkil edir...”. İnternetdə yayımlanan “İraqdakı Türk oymaqları. İraqda varlığı bilinən boy və oymaqlar” məqaləsində də bu barədə söz açılır: “...Quzey Suriya Türkmənləri Səfəvi dövlətinin quruluşuna, özəlliklə Şamlu adı altında qatılmışlardır...”.

Türkiyəli tarixçi Vətən Özgülün internetdə yayımlanan “XIX yüzildən öncə Balaban aşirəti” adlı əsərində XIII əsrdə Suriyada qələbəlik bir Türkmən topluluğu-nun yaşadığı və bu topluluğun çox mühüm bir hissəsinin yayda Sivasın (Türkiyə) cənub bölgələrinə və Uzun Yaylaya (Türkiyədə) getdiyi qeyd edilir. Bunlara Şamlu, Şam Türkləri və ya Şam Türkmənləri deyilmiş. Tarixçinin eyni adlı əsərində bu tayfa haqqında belə yazılır: “...Səlcüqlular dövründən bəri Hələb-Antəp arasında qışlayan və Sivas-Gürün-Gəməmək arasında yaylayan Türkmən oymaqlarına Farsca tarixlərdə Ətrak-i Şam və ya Türkman-ı Şam, Türk xalqı arasında və Türkcə əsərlərdə də Şamlu deyilirdi. Osmanlı dövründə rəsmi sənədlərdə Hələb Türkmənləri deyilən Hələb-Antəp arasındakı topluluq başlıca Avşar (Afşar), Bəydili, İnallu, Harbəndəlu, Bayat kimi oymaqlara ayrılmışdı...”.

Şamlı tayfası haqqında mərhum Türkiyəli professor Faruq Sümərin “Oğuzlar” kitabında da bəhs edilir. O, yazır: “...XIII əsrdə Suriyada qələbəlik bir türkmən elatı yaşayırdı. Bu elatın çox mühüm bir qismi yayda Sivasın cənub tərəflərinə və Uzun Yaylaya (Türkiyə – **müə.**) çıxırdı. Bunlara Şamlu, Şam türkləri və ya Şam türkmənləri deyilirdi”. Tədqiqatçının əsərində Şimali Suriya türkmənlərinin Səfəvi dövlətinin yaradılmasında Şamlı (Şamlu) adı altında iştirak etdikləri qeyd olunur. Faruq Sümər eyni adlı əsərində Şamlı boyu haqqında belə yazır: “...Şamlu yayda Sivasın güney (cənub – **müə.**) tərəfində və Uzun Yaylada yaşayan, qışı Hələb bölgəsində keçirən türkmənlərin Bəydili, Xarbəndəlu, İnallu kimi oymaqların qollarından meydana gəlmişdir...”. Müəllif Şamlı (Şamlu) boyu haqqında yazarkən eyni adlı əsərində daha sonra bunları qeyd edir: “...Qızılbaş ulusunu təşkil edən birinci dərəcəli oymaqlar bunlardır: Ustacalı-Ustahacılu (Səfəvi dövründə Ustaclu), Rumlu, Təkəli, Zülqədər, Şamlu, Qaçar...”.

Bu barədə professor Faruq Sümərin “Qaşqay” adlı əsərində də yazılır: “Bir çox boy və obadan meydana gəlmiş olan Qaşqay elinin bu boy və obaları arasında diqqəti çəkən tarixi boy və oymaqlar bunlardır: Bayat (Oğuz boyu), İğdü (Oğuz boyu), Beğ Dili (Oğuz boyu), Çarıqlu (Çarıqlu-Oğuz boyu ?) Kaçarlu, Şamlu, Ağaç-Eri, (Qara-Qoyunlulardan), Halac, Musullu

(Ağqoyunlulardan), Oryad (Oryad Monqol ?)...”. Bu fakta azərbaycanlı tədqiqatçı Mirzə Balanın (Məmmədzadə – **müə.**) internetdə yayınlanmış “Qaşqay” adlı məqaləsində də rast gəlirik: “...Bəydililərin, Timur səfərlərini izləyərək, Suriyadan Azərbaycana döən Şamlu Bəydililərdən bir qol olduğu sanılmaqdadır. Eyni təxmin Baharlular üçün də uyğun görülə bilər...”.

Həmyerlimiz, alim Vasif İsmayıloğlu 2002-ci ildə İstanbulda nəşr olunmuş “Bir gün xəstəxanada, kürtlənmiş Azərbaycan Türkləri” adlı kitabında Şamlı boyu haqqında belə yazır: “...Quzey (Şimali – **müə.**) Azərbaycanın Şamlu, Ayrımlu kimi Türkmən boyları Güneydoğu (cənub-şərq – **müə.**) Anadolunun Türkmənlərindən ikən Yavuz Sultan Səlim zamanında məzhəb fərqliliklərindən (Hənəfi və Cəfəri məzhəbləri nəzərdə tutulur – **müə.**) doğan ixtilafı əlaqədar köç etmişlərdir”.

Türkiyəli professor Əbdülxalq M. Çayın internetdə yayınlanmış “Azərbaycan və Türklər” məqaləsində də bu barədə məlumat var: “...Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular kimi Türkmən topluluqlarından sonra Anadoludan Azərbaycana gələn bu üçüncü böyük köçü təşkil edir. Bu Türkmən topluluqları arasında Sivas, Amasya, Tokat bölgəsindən gedən Ustacalu, Şamlu, Rumlu; Antalya bölgəsindən Təkəli; Qaraman bölgəsindən Turqutlular və digərləri; Tarsus bölgəsindən Varsaqlar və Dulqədirlilər (Zulqədr)i görürük”. Türkiyəli yazıçı Nihad Çətinqayanın “Qızılbaş Türklər (tarixi yaranışı və inkişafı)” kitabında Şamlı (Şamlu) tayfası haqqında bəhs edir. O, tarix elmləri doktoru, professor Oqtay Əfəndiyevin “Səfəvi Dövlətinin quruluşunda Türk aşirətlərinin rolu” məqaləsinə istinadən belə yazır: “1576’da İskəndər Münşi tərəfindən verilmiş buyruqlarda (sərəncam, tapşırıq – **müə.**), Türk əsilli Qızılbaş aşirətlər, aşağıdakı kimi sıralanmışlardır: Samlu, Ustağlu, Türkmən, Rumlu, Dulkadir, Afşar, Kaçar, Təkəli və Hunuslu...”. Professor Oqtay Əfəndiyevin “Səfəvi Dövlətinin quruluşunda Türk aşirətlərinin rolu” məqaləsində eyni fikrin davamı olaraq belə yazılır: “...1628 ilində eyni yazıçı tərəfindən verilən siyahıda Türk aşirətlərinin siyahısı da verilmişdir: Şamlu, Ustaoglu, Dulkadir, Kaçar, Avşar, Türkmən, İspirli, Rumlu, Qaradağlı, Bayat, Alpaqut, Kazaklı, Qacırlı, Bayburtlu. Şamlulular; Bəydili, Abdili, Arabgirli, Nikaz qəbilələrinə bölünmüşlərdir...”. Professor O. Əfəndiyev daha sonra eyni adlı əsərində Şamlı (Şamlu) boyu haqqında belə yazır: “...Bayat aşirətindən Oruc Bəy (İrannın don Juanı), Qızılbaş aşirət qolları və ailələri ilə aşirətlərin hamısını göstərən bir siyahı verir. Bunlar içində ən önəmliləri olaraq Ustağlu, Samlu, Afşar, Türkmən, Bayat, Təkəli, Dulqadir, Kaçar, Qaramanlı, Bayburtlu, İspirli və Baharlıdan təşkil olunmuş 32 ailə və aşirət yer almaqdadır...”.

Türkiyənin Balıqəsir Universiteti tarix bölümünün dosenti Abdilməcid Mutaf bu sətirlərin müəllifinə yazdığı elektron məktubda (e-mail) bildirdiyinə görə dörd ailənin Suriyadan gələrək Balıqəsirdə (Türkiyə) yerləşdikləri ərazi onların mənsub olduqları tayfanın adı ilə Şamlı adlandırılmışdır. Bundan başqa internetdə verilmiş bir məlumatda yazılır ki, Türkiyənin Elazığ vilayətinin Ürünverən kəndində yaşayan Şamlı oymağına mənsub insanlar köklərinin Şamdan

gələrək Elazığ vilayətinin kəndlərində və bir hissəsinin də Konya bölgəsində yerləşdiklərinə inanırlar. Yeri gəlmişkən, köklərinin Suriyadan gəldiyinə dair inam Qəbələ rayonundakı Şamlı kəndinin köklü sakinlərində də var. Yaşlıların söylədiklərinə görə Şamlı kəndi yerləşən ərazidə ilk dövrlərdə üç-dörd ailə yaşayırmış. Fikrimizə, Balıkcəsirdə olduğu kimi Qəbələdə də bu ərazi orada məskunlaşan insanların gəldikləri yerin (Şam-ı, yəni, Şamdan gələn) və ya mənsub olduqları tayfanın (Şamlı) adı ilə “Şamlı” adlandırılmışdır. Bəlkə də hazırda Qəbələnin Şamlı kəndində yaşayanların kökü Şamlı əmirlərinə qədər çatır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, **Şamlı** kəndinin adı bəzən səhv olaraq **Şamılı** kimi yazılır.

Cavad Heyət internetdə yayımlanmış “Azərbaycanın Türkləşməsi və Azərbaycan Türkcəsinin Təşəkkülü” əsərində Əmir Teymurun Anadolu səfərindən qalib olaraq döndüyündə bir çox türk boylarını (o cümlədən Şamlı boyunu) Suriya və Anadoludan Azərbaycana gətirdiyi qeyd olunur: “...Özəlliklə Teymur Anadolu səfərindən qalib olaraq döndüyündə bir çox Türk boylarını Suriya və Anadoludan Azərbaycana gətirdi. Bunlar Şamlı, Musuulu, Rumlu, Kaçar, Afşar, Zulkadir, Kovanlu, Kozanlı, Təkəlu, Baharlu, Varsaqlu, Bəydili boyları olub Azərbaycanda qaldılar və bir çoxu Ərdəbil və ətrafında Səfəvi şeyxi (Şeyx Əli)nin (əfsanəyə görə Ərdəbildən keçərkən Topal Teymura rast gələn Səfəviyyə təriqətinin qurucusu Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin nəvəsi, bu təriqətin rəhbəri Şeyx Əlinin xahişi ilə əsirləri bağışlayır və onları şeyxin xidmətində durmaları üçün Ərdəbil yaxınlığında yerləşdirir – **müə.**) ətrafına toplanıb onun və oğullarının müridləri oldular...”. Bu barədə məlumat İsmayıl Qayqusuzun “Qızılbaşlıq və Qızılbaşlar” adlı məqaləsində də var: “...1402 Ankara savaşında Yıldırım Bəyazidi böyük məğlubiyyətə uğradan Teymur (Əmir Teymur – **müə.**) geri dönərkən, birlikdə götürdüyü otuz min əsir Türkməni, Ərdəbil şeyxi Xoca Əliyə hədiyyə etmişdi. Əsir Türkmənlərin böyük əksəriyyəti Təkəlu və Qaramanlılardı...”. Bu haqda məlumat Q. Ağayevin yuxarıda adı qeyd edilən məqaləsində də var. Müəllif əsərində Şamlı tayfasının adının Göyçay və Ağdam qəzalarında kənd adlarında qorunub saxlandığını qeyd edir.

Abbasqulu ağa Bakıxanov internet vasitəsi ilə oxuduğumuz “Gülüstani-İrəm” adlı əsərində yazır: “...Sultan Məhəmməd Xudabəndə (Şah İsmayıl Xətəinin böyük qardaşı – **müə.**) taxta oturdu. ...Şamlı və sair tayfaların əmirlərindən bir neçəsinə Şirvanda torpaq verildi...”. Abbasqulu ağa Bakıxanov eyni əsərində daha sonra qeyd edir: “...Şirvanda Qaramanlı, Təkəli, Şamlı... və sair bir çox tayfalar vardır”. Tarixdən məlum olduğu kimi Qəbələ də müəyyən bir tarixi dövrdə (Şirvanşahların zamanında) Şirvan vilayətinin tərkibində olub. İnayyətullah Rzanın internetdə yayımlanan “Aran adı nə üçün məhv oldu?” məqaləsində də bu fakt təsbit olunur: “...Şirvanşahların zamanında Qəbələ ki mülknəşin idi və yerli hakimlərin hakimiyyəti altında olurdu, Şirvan hökumətinə tabe oldu...”. Şamlı tayfasının Azərbaycana köç etməsi faktı Türkiyəli alim İsmayıl Qayqusuzun internetdə verilmiş “Qızılbaşlıq və qızılbaşlar” adlı məqaləsində də qeyd olunur: “...Təkəli, Şamlı, Ustaclu və Rumlu Türkmənlərin böyük bir qismi daha o zamandan (1470-ci

illərdə) İran və Azərbaycana köç edərək, Şeyx Heydər in ilk Qızılbaş ordusunu təşkil etmişlərdi”. İ. Kayqusuz daha sonra eyni adlı məqaləsində yazır: “...Bunların bəziləri, öncə sözü edildiyi kimi, Xoca Əlinin Ərdəbilə yerləşdirdiyi Türkmənlərin (Təkəli, Qaramanlı), o biriləri isə Şeyx Cüneydin savaşılarına qatılaraq, ya da Şeyx Heydər dönəmində (məsələn, Azərbaycanda kənd təsərrüfatı bölgəsinə yerləşmiş Şamlular kimi) gəlmişlərdi...”. Bu faktı İsmayıl Qayqusuz “Sufi qıran Çaldıran...” məqaləsində də təsdiq edir: “...Qızılbaş ordusunu təşkil edən Qızılbaş Türkmən qəbilələri də, son yarım yüz il boyunca Azərbaycan və İrana köçüb yerləşmiş əqrabalarından (qohum – **müə.**) başqaları deyildi...”.

Fikrimizcə, Şamlı (Şamlu) adı ilə bağlı olan bütün yaşayış məskənlərinin sakinləri və bu adı daşıyan nəsillər arasında birbaşa bağlılıq, tayfa qohumluğu mövcuddur.

Son olaraq qeyd etməyi lazım bilir ki, bu qeydlər kökü, soy bağı ilə Qəbələ rayonunun Şamlı kəndinə bağlı olan yazı müəllifinin bu torpağın tarixi keçmişinə işıq tutmaq cəhdi idi. Fikrimizcə, Şamlı kəndinin tarixi keçmişi haqqında geniş elmi tədqiqata ehtiyac vardır.

Eldəniz ABBASLI,
pedaqoji elmlər namizədi.